

MŰHELY

Sebestyén Mihály

A Bisterfeld-könyvtár egy újabb kötete

Két-három évvel korábban a Nagyenyedi Református Kollégium könyvtárának rekonstrukcióján ügyködtem, közleményt is írtam a kutatás akkori (2004-es) állásáról, arról, hogy hány enyedi provenienciájú kötetet őriz a Teleki–Bolyai Könyvtár különböző állományaiiban. A kutatás és véletlen, a szerencse és megérzés az állomány nyolcvan százalékának átfésülése után 59 címet dobott a felszínre, ennyit sikerült kétségek nélkül azonosítanunk.¹

A Teleki Téka 17. századi nyomtatványainak katalógusa – az állomány bibliográfiai leírása – befejezés előtt áll, a végmunkálatok során került elénk egy angol nyelvű kötet:

BACON, Frances: *Sylva Sylvarum: or A Naturall Historie. In Ten Centuries.* (Ed., dedic., praef. William Rawley.) – London, Printed by J. H. for William Lee, 1627. – 2° [14] 266 [9] pp., sign. typogr., 2 fig. aenogr.²

A viszonylag jó állapotban levő, egyszerű vaknyomásos, barna bőrkötéses példány első kötéstáblája levált, de szövege vagy a könyvtest sehol sem sérült. Több tulajdonosi bejegyzés, itt-ott tollpróba nyomai találhatók az előzéklapon. Pl. egy *Johannes Poßer* vagy *Pußer Ian Magistratus* és egy másik *Johannes Valerianus Andraea*, aki arról tudósít, hogy a könyvet Arndtstattban vette (*comparatus Arndts.*). Ebből kétséget kizáróan kiderül, hogy az 1627-es megjelenést követően valaki Németországba vihette, és itt ő vagy a következő tulajdonosok valamelyike 1655 előtt pénzzé tette.

A *non post quam* időhatár önként adódik, ha tudjuk, hogy a kötet utolsó ismert tulajdonosa a nagyenyedi kollégiumi könyvtárba kerülést megelőzően *Johann Heinrich Bisterfeld* (1605–1655) volt.

Az előzéklap jobb felső sarkában fekete tintával nyugodt, kiírt, egyenletes betűkkel, jól olvashatóan áll: *Sum Johanni-Henrici Bisterfeldii* – sajnos évszám nélkül, a szerzés időpontjáról és helyéről sem tudósítva. Előbb úgy gondoltuk, hogy a könyvnek azelőtt kellett birtokába jutnia, hogy Erdélybe érkezett volna. Élt ui. bennünk az a balítélet, hogy erdélyi ember, a szellem embelei leginkább, életük során csak egyszer jutottak ki külföldre a középkorban és a kora újkorban, peregrinációjuk idején. (Igaz viszont, hogy akkor egy-két évig tényleg Európa legcivilizáltabb vidékein vendégeskednek, tanulnak, könyvet, tapasztalatot, életszemléletet gyűjtenek, utazgatnak, nyomorognak. Alapélményük lesz a látott/megélt német, svájci, németalföldi, angol vagy itáliai életforma.) De aztán eszünkbe jutott, hogy a nassaui Johann Heinrich Bisterfeld csak erdélyivé lett, hiszen 1630-ban települt át Bethlen Gábor fejedelem hívására Gyulafehérvárra; I. Rákóczi György diplomáciai szolgálatra fogta a kiváló tudóst és professzort,³ aki fontos közép- és nyugat-európai kapcsolatokkal rendelkezett, következképpen bármikor megvásárolhatta a könyvet, amint erre alkalma adódott, és az sem zárható ki, hogy Erdélybe nem is Bisterfeld révén került, hanem valamelyik peregrinus diák hozhatta magával, és a fehérvári professzor később szerezte meg. Alkalom bőven nyílott erre, hiszen 25 évig állt az erdélyi fejedelem szolgálatában. Könyvtára – elméletileg – a tudós életének utolsó napjáig gyarapodhatott.

¹ Sebestyén-Spielmann Mihály: *Nagyenyedi könyvek a Teleki–Bolyai Könyvtárban.* In: *Könyves műveltség Erdélyben.* Marosvásárhely 2006. 171–195.

² Jelzete: T f-969 (Ltsz. 11069)

³ *Magyar művelődéstörténeti lexikon.* I. *Középkor és kora újkor.* Főszerk. Kőszeghy Péter. Bp. 2003. 383.

A gyűjtemény jegyzékét, a lehetséges és a bizonyosan megvolt könyveket nemrégén szedte rendbe és publikálta a kutatás.⁴ Sem Viskolcz Noémi bibliográfiájában, sem a korábban megjelent *Erdélyi könyvesházak* II. kötetében⁵ nem találtunk rá a kérdéses *Sylva Sylvarum*ra. Így, ilyen címen nem szerepel egyik jegyzékben sem. A Bisterfeld-könyvtárban két Bacon-műre is utalást találunk, egyikük esetében világos, hogy a példány nem a Bisterfeldé, hanem unokaöccsée, Peter Wiedersteiné vagy más utólagos tulajdonosé volt, ugyanis Bisterfeld halála után jelent meg.⁶ A másik darab azonosítása a jegyzék lakonikus jelölése alapján valóban feloldhatatlan. Ha igaz az, s miért ne volna, hogy a jegyzék felületes, sebtében készült, és a leltárkészítő a könyveket csupán két-három jellemző kifejezéssel vezeti be, akkor se lehet – véleményünk szerint – azonos a most előkerült *Sylva Sylvarum*mal, ugyanis a Bacon-mű címlapján nem áll *Baco de Verulam* szókapcsolat, sőt *Bacon* névalak elő sem fordul (!), ugyanis példányunkon kétszer is, a portré alatt és a címnegyedben a „Francis Lo: Verulam Vicount S^{ct} Alban” alak olvasható. A címoldal legszembeütőbb része a mű címe, ami az ismert művek esetében a lejegyzőknek – a korabeli könyvjegyzékek összeállítóinak szokott modorában – elegendő lett volna, azaz, ha a jegyzékbe vették volna, akkor a *Sylva Sylvarum* szüntagmát rögzítették volna a legnagyobb valószínűséggel, ha nem a szerző nevét.

A mű minden bizonnyal Bisterfeld sokat forgatott, kedves könyvei, olvasmányai közé tartozott. Ismeretes, hogy a szerző nagy hatást gyakorolt az Angliában is tanult ifjú tudósra, a gyulafehérvári neves professzorra. Ebben a Marosvásárhelyen előkerült példányban Bisterfeldre vagy a korábbi tulajdonosokra valló széljegyzetek is találhatóak, pl. a 35, 36, 37. és a következő oldalakon. Érdekessége, hogy az angol nyelvű szöveg mellé, a nyomdai szövegkereten belül rendszerint odaírták a kifejezések, szavak latin vagy német megfelelőjét. (Különösen sok a kijegyzett kifejezés a IV. és a VII. században.) Találhatók benne aláhúzások, melyeket ugyan csak tollal vontak meg.

A Bisterfeld-könyvtár nyelvi összetételére vonatkozóan a jegyzék alapján Viskolcz. Noémi megállapítja, hogy a tételek elsöprő többsége latin nyelvű, s még ott is, ahol csupán csak a szerző nevét ismerjük, jó okunk van azt feltételezni, hogy a művek szintén latin nyelvűek voltak. Emellett talált német és francia nyelvű köteteket, sőt egy olaszt is.⁷

E könyv ismeretében most már az angol nyelvet is felvehetjük a Bisterfeld által ismert és olvasott nyelvek közé. Annál is inkább, mert maga a gyűjtő is huzamosabb ideig tartózkodott a szigetországban, kapcsolatai voltak az angol szellemi mozgalmak némelyikével.

A szakirodalomban régóta közismert az a tény, hogy Bisterfeld halála után könyvtárának egy töredéke a gyulafehérvári fejedelmi kollégium gyűjteményébe került, s az 1658-as tatárdúlásból megmenekült köteteket a nagyenyedi iskola örökölte meg. Vita Zsigmond a miénktől csak a helység megjelölésének többletében különböző, de hasonló tartalmú possesszori bejegyzésű két könyvet is azonosított a mai nagyenyedi gyűjteményben.⁸ (Ez lenne tehát a harmadik darab.) Nem tudjuk, hány kötet került át a szomszédos kisváros neves kollégiumába, hiszen az eredeti gyűjtemény 1849-ben végpusztulásra jutott.

A kötet több előzéklapján is kísérlet történt a kollégiumi tulajdon jelzésére, végül a nyomdászjelvénnyel díszített tulajdonképpen címoldalra került rá a bejegyzés: *Coll. N. Enyed.* (A

⁴ Viskolcz Noémi: *Johann Heinrich Bisterfeld (1605–1655) bibliográfia. A Bisterfeld-könyvtár.* Budapest–Szeged, Országos Széchényi Könyvtár, Scriptorum Rt. 2003. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai. VI. Szerk. Monok István.)

⁵ *Erdélyi könyvesházak. II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely.* Szerk. Monok István. Szeged, Scriptorum Kft. 1991.

⁶ Viskolcz: *i. m.* 152 (136. tétel).

⁷ Uo. 98–99.

⁸ Uo. 74.

„kísérlet” valószínűleg tollpróba lehetett, ill. a könyvtárat vezető tanár látható helyen kívánta feltüntetni az iskola tulajdonát igazoló bejegyzést.)

Nincs az enyedi könyvek jegyzékében nyoma sem Bacon művének. Hacsak arra nem gyanakszunk – talán jó okkal, bár ennek azonosítása merő utópia lenne –, hogy az enyedi könyvtárjegyzékben valamelyik „anglus”-nak vagy „anglicanus”-nak jelzett tétel⁹ éppen az általunk kézbe vett művet rejti örökre.

Arról, hogy miként került végül is Teleki Sámuel gróf (1739–1822) könyvtárába, szintén semmit sem tudunk. Deé Nagy Anikó a könyvtáralapítóról írott monográfiájában nem tér ki erre, csupán futólag jegyzi meg, hogy a felvilágosodás híveként gyűjtötte az előfutárnak tekinthető korábbi tudósi életműveket is, többek között Baconé sem maradt ki ebből a sorból.¹⁰

Viskolcz Noémi a Bisterfeld-könyvhagyaték tételeit is megkísérelte azonosítani. A 194. tétel valóban talányos: *Monkonesii Itiner*.¹¹ Mi a jó öreg Jöcherhez fordultunk, s reményeinkben nem is csalatkozva, rábukkantunk egy lehetséges feloldásra: Balthasar de Monconys (†1665) francia orvos hosszabb utazást tett 1628–1664 között Spanyolországban, Portugáliában és Keleten (Morgenländer az eredeti változatban), erről útkönyvet is megjelentetett *Itinerarium per Lusitaniam, Italiam, Aegyptum, Syriam et Constantinopolin* címmel, első kötet gyanánt. Újabb kötetében a szerző angliai, belgiumi, németországi és itáliai, a III.-ban pedig ismét hispániai élményeit taglalja. A lexikon szerint a három kötetet egyszerre is kiadta a szerző fia 1695-ben Párizsban.¹² Valószínűleg tehát nem a J. H. Bisterfeld könyvei közül való, hanem örökösének valamelyike szerezte meg.

A 171. tétel¹³ esetében a szerző leginkább Brachelius, Johannes Adolph személyében azonosítható, akinek összefoglaló történeti műve jelent meg: *Historia nostri temporis, rerum bello et pace per Europam atque in Germania maxime gestarum ab anno 1618 ad an. 1652*.¹⁴

A 175. tétel Johannes Greydanus franekeri bölcselő nevét rejti, aki a 17. század közepén működött, és Jöcher szerint két művet is hátrahagyott, melyek 1688-ban Bréma városában sokadszorra jelentek meg (*Institutiones metaphysicas* és *Institutiones physicas libri XI. absolutas*).¹⁵

A 216. tétel esetében: talán a *Varenus de gloria mundi* feloldás nem volt tökéletes, ugyanis a kor népszerű olvasmányai között tartják számon Bernhardus Varenius *De geographia mundi* c. művét, mely a 17. század ötvenes éveiben Amszterdamban jelent meg.¹⁶

Végül a talányos 228. tételnél „*Conimbircensis*” kapcsán futó ötletként vetjük fel csupán annak lehetőségét, hogy a mű Arisztotelészhez fűzött jezsuita kommentárokat rejt, ui. az egykori mikházi ferences kolostor könyvei között bukkantunk rá a következőre: *Commentariorum Collegii Conimbircensis Societatis Jesu in octo libros Physicorum*, mely Kölnben látott napvilágot 1596-ban.¹⁷

⁹ Az *Erdélyi könyvesházak*. II. 144–145. oldalán többet is előszámlál az 1679–1780-as jegyzék a *Theca Septentrionalis Minor* polcain. Igaz, a mi könyvünkben az előzőklap hátoldalán az enyedi könyvtáros pontosan feljegyezte a mű könyvtári helyét: *Th[eca] 2 or[ientalis] ord[o] 2. Lib[er] 45.*

¹⁰ Deé Nagy Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. Kvár 1997. 210.

¹¹ *I. m.* 162.

¹² Jöcher: *Allgemeine Gelehrten-Lexicon*. Leipzig 1751. III. 612–613.

¹³ Viskolcz: *i. m.* 158.

¹⁴ *Idem*, Tomus I. 1323.

¹⁵ *Idem*, Tomus II. 1178.

¹⁶ http://72.14.221.104/search?q=cache:BS1vV_cYlPgJ:edoc.hu-berlin.de/dissertationen/paasch-kathrin-2003-07-14/HTML/chapter2.html+Varenius+de+gloria+mundi&hl=hu&gl=ro&ct=clnk&cd=19

¹⁷ *Catalogus librorum sedecimo Saeculo impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai Novum Forum Siculorum*. Marosvásárhely 2001. 49. Vö. a 120. sz. tétellel.